

CONTRIBUȚII ARHEOLOGICE CU PRIVIRE LA AȘEZAREA DE LA BAIA ÎN EPOCA ANTERIOARĂ ÎNTEMEIERII STATULUI FEUDAL MOLDOVA

DE

LIA BĂTRÎNA și ADRIAN BĂTRÎNA

Una dintre problemele ce rețin mai de multă vreme și în mod constant atenția istoricilor români este cea a genezei și evoluției orașelor medievale de pe teritoriul Moldovei, din rindul cărora așezarea de la Baia s-a bucurat întotdeauna de o atenție deosebită. Deși despre Baia — cu privire la vechimea, căile de formare, originea numelui, stadiul de dezvoltare în diferite epoci, organizarea administrativă, populația, istoria ecleziastică și arhitectura așezării — s-a scris mult, atât în literatura istorică română, cât și în cea străină¹, se constată, pe bună dreptate, că „pe cit este de bogată bibliografia subiectului, pe atât este și de repetitivă², cauza rezidind în împrejurarea că la baza aprecierilor referitoare la *existența și caracterul așezării în epoca ce precede întemeierea statului feudal Moldova* au stat exclusiv unele și aceleași izvoare istorice.

Cunoștințele despre așezarea de la Baia au sporit simțitor abia odată cu primele investigații arheologice ce au reușit să furnizeze acele date atât de necesare în precizarea vechimii sale, cât și în conturarea unei imagini de ansamblu asupra stadiului de dezvoltare în principalele etape ale existenței sale. Cercetărilor inițiate și desfășurate de un colectiv al Institutului de istorie și arheologie „A.D. Xenopol” din Iași³ li s-au adăugat cele

¹ O bibliografie bogată vezi la Nicolae Stoicescu *Repertoriul bibliografic al localităților medievale din Moldova*, București, 1974; R. Teodoru, SCIA, seria arta plastică, 20, 1973, 2, p. 233 și urm.

² R. Teodoru, *op. cit.*, p. 233.

³ Debutînd în anul 1958 sub forma unor cercetări de suprafață efectuate la „Cetățuia”, în preajma bisericii catolice și în jurul Bisericii Albe (colectiv compus din N. Zaharia, Dan Gh. Teodor și Silvia Teodor, cf. N. Zaharia, M. Petrescu Dimbovița, Em. Zaharia, *Așezări din Moldova de la paleolitic pînă în secolul al XVIII-lea*, București, 1970, p. 308), ele au continuat sub forma unor săpături cu caracter de salvare întreprinse în vecinătatea lăcașului catolic, ale căror rezultate au constituit obiectul unui prim raport arheologic (vezi Dan Th. Teodor și Em. Zaharia, *Materiale*, 9, 1963, p. 353—365). Întrerupte pentru aproape un deceniu, cercetările au fost reluate în 1967 sub forma unor noi recunoașteri de suprafață (colectivul a fost format din: Al. Andronic, A. C. Florescu, Silvia Teodor, Eugenia Neamțu, Vasile Neamțu, Stela Cheptea și M. Nistor), precum și a unor săpături sistematice întreprinse în sectorul din jurul Bisericii Albe (colectiv constituit din: Al. Andronic, E. Neamțu, Stela Cheptea, V. Spinel și N. Ursulescu, cf. E. Neamțu, V. Neamțu, și Stela Cheptea, *AUI*, istorie, 19, 1973, 2, p. 169). Continuate în 1968 într-un sector aflat la circa 50 m spre vest de ruinele bisericii catolice (colectiv compus din: E. Neamțu, Stela Cheptea și V. Neamțu, cf. *ibidem*, p. 170), ele s-au desfășurat aproape cu regularitate, rezultatele cercetărilor fiind prezentate, parțial, într-o serie de studii și comunicări (vezi: E. Neamțu, V. Neamțu și Stela Cheptea, *op. cit.*, p. 165—183; E. Neamțu, SCIVA, 25, 1974, 3, E. Neamțu, V. Neamțu și Stela Cheptea, *AUI*, 21, istorie 1975, p. 15—30; Idem, *Considerații privind unele implicații ale procesului de urbanizare a așezării de la Baia în secolul al XVI-lea*, comunicare la dezbaterile privind arheologia așezărilor rurale din secolele XII—XIV de pe teritoriul României, 7—8 aprilie 1979; Idem, *Suceava*, 5, 1978, p. 205—224); idem, *Orașul medieval Baia în secolele XIV—XVII*, Iași 1980.

întreprinse de noi în contextul lucrărilor de restaurare organizate de Direcția patrimoniului cultural național, lucrări ce au vizat binecunoscuta ruină a bisericii catolice din Baia. Desfășurate pe parcursul a două campanii, în mai—iunie 1974, și iulie—august 1975, cercetările noastre au avut drept rezultat, în afară de obținerea acelor date ce au permis precizarea fazelor de construcție ale edificiilor de cult — deoarece avem de-a face cu o succesiune de două lăcașuri — și încadrarea lor cronologică, surprinderea unui număr de complexe de locuire ce au funcționat concomitent sau succesiv o lungă perioadă, cuprinsă între prima jumătate a secolului al XIV-lea și începutul celui de al XVI-lea, situație ce poate fi caracterizată chiar de pe acum drept excepțională. Dat fiind numărul mare de complexe descoperite și cercetate, bogăția și varietatea materialelor recoltate, precum și interpretările ce decurg din prezența unora într-un anumit context arheologic, ne-am propus să le prezentăm, pe rând, în ordine cronologică. Călăuziți de acest gând, în materialul de față, vom zăbovi asupra celui mai vechi aspect arheologic relevat de secțiunile practicate în colțul de sud-vest al turnului. Este vorba de un *complex de locuire* interceptat în anul 1974, în urma executării secțiunii 3, și cercetat integral în anul următor prin deschiderea secțiunilor 26, 28 și 29, ultimele două fiind situate pe latura de sud a turnului (fig. 1).

Deși depunerile arheologice au fost, în parte, deranjate de numeroase gropi de morminte, de răscolirile căutătorilor de comori sau de mai vechi săpături arheologice⁴, succesiunea stratigrafică poate fi urmărită cu destulă ușurință dacă se coroborează datele furnizate de cele patru secțiuni amintite (S_3 , S_{26} , S_{28} și S_{29}). Astfel, s-a putut constata existența, în suprafața la care ne referim, a trei importante momente de construcție, ce se succed în timp și spațiu, fiecare ilustrat de câte un complex distinct. Cel mai vechi, reprezentat de o *locuință* ce o vom denumi L_1 , este suprapus parțial — la scurtă vreme după dezafectarea sa — de un *lăcaș de cult* (B_1) realizat din lemn și de necropola organizată în jurul său, lăcașul fiind înlocuit, la rîndul său, de binecunoscuta construcție de zid a *bisericii catolice* (B_2). Stratigrafia suprafeței ce ne interesează se prezintă astfel: solul viu, reprezentat de o argilă galbenă amestecată cu prundiș, este suprapus de un strat de pământ brun închis (în grosime de 50 cm) care conține la partea sa superioară sporadice urme de cultură materială (fragmente ceramice, chirpic și pigmenți de cărbune). De la fața acestui strat se taie, de altfel, și groapa locuinței interceptate. În profilul de nord al S_3 (fig. 2 a) s-au conservat acele depuneri ce ilustrează momentele construcției, funcționării și dezafectării edificiului de lemn, dar asupra acestora vom reveni cu alt prilej.

Orientată pe direcția nord-est/sud-vest, L_2 se înscrie în categoria *locuințelor cu pivniță* îngropată pe o adîncime ce depășește jumătate din înălțimea sa, locuințe realizate dintr-o structură lemnoasă compusă din tălpi și stilpi⁵. Adîncită în pămînt cu 1,10 m în raport cu vechiul nivel de

⁴ S_3 suprapune o secțiune arheologică mai veche, cu dimensiunile de 2×2 m, practcată doar pînă la adîncimea de 2,40 m, la care apare un strat de argilă galbenă.

⁵ Cu privire la modalitățile de construire a locuințelor, cu sau fără pivniță, din cele mai vechi timpuri pînă în feudalismul dezvoltat, vezi mai nou: C. Nicolescu, *Case, conace și palate vechi românești*, București, 1979, p. 20 și urm.

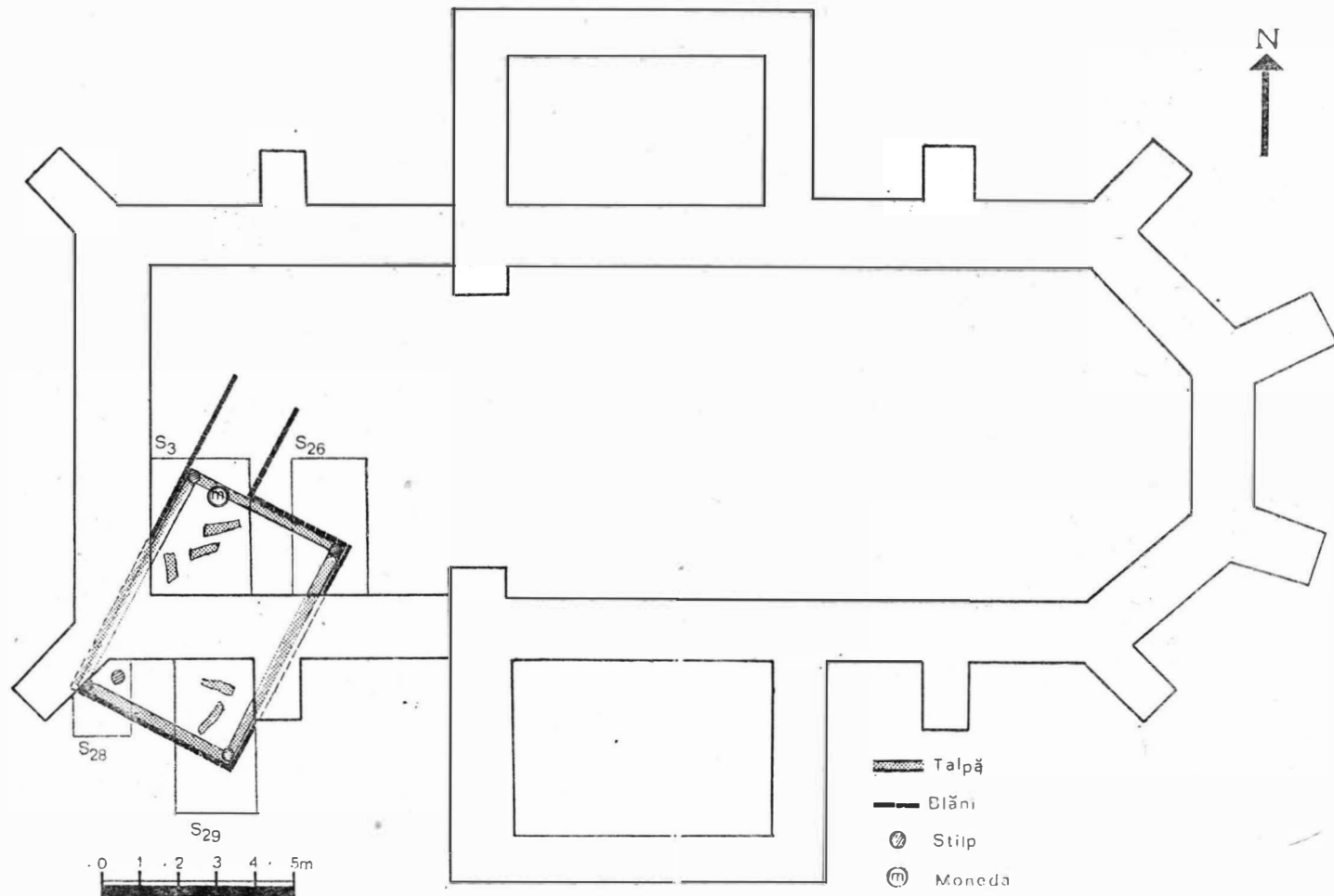

Fig. 1. Planul locuinței din prima jumătate a secolului al XIV-lea de la Baia.
<https://biblioteca-digitala.ro>

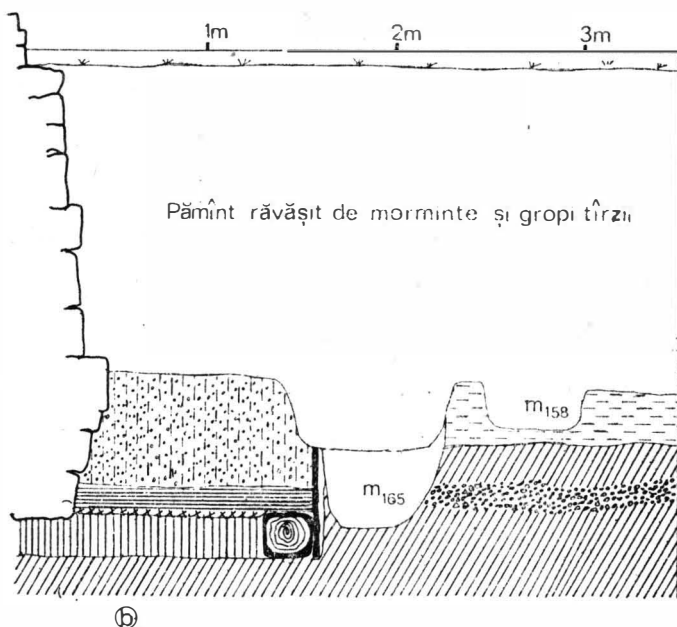
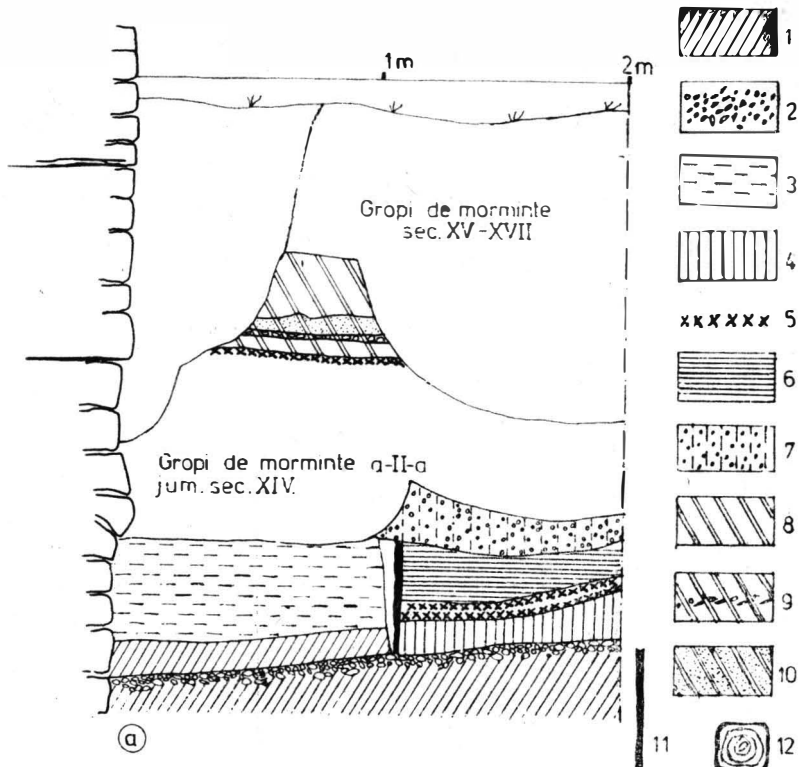

Fig. 2 a) Profilul de nord al S_3 ; 1 argilă galbenă — sol viu; 2 prundiș; 3 pământ brun închis — humus medieval; 4 umplutură din pământ brun și argilă galbenă — nivelare; 5 cărbune; 6 argilă vineție cu prundiș, pigmenți de cărbune, chirpic ars — umplutură ulterioară dezafectării; 7 pământ brun închis cu lentile de argilă și pigmenți de chirpic ars — umplutură ulterioară dezafectării; 8 argilă galbenă; 9 argilă cu chirpic ars; 10 argilă nisipoasă; 11 blană carbonizată; 12 talpă carbonizată. b) Profilul de vest al S_{26} .

călcare (și cu 2,80 m față de cel actual), pivnița locuinței a fost obținută prin săparea unei gropi de plan dreptunghiular, cu laturile de 6,50 × 4,70 m, ai cărei pereți verticali urmează un traseu drept, fără neregularități. Accesul la interior se efectua prin intermediul unui girlici — în lungime de 2,60 m și cu o lățime de 1,70 m — realizat sub forma unui plan înclinat și dispus pe latura de nord a pivniței, una din laturile sale aflându-se în prelungirea peretelui său de vest.

Structura de rezistență a construcției, deși distrusă în bună măsură de incendiu, poate fi reconstituită cu relativă ușurință: tălpile (în secțiune pătrată, cu latura de 0,20—0,25 m) erau dispuse de-a lungul laturilor gropii susținând stîlpii (cu diametrul de 0,25 m) încastrați în cele patru colțuri. La limita dintre pivnița și locuința propriu-zisă, precum și la partea superioară a acesteia, stîlpii erau legați prin grinzi orizontale. În spatele tălpilor și a stîlpilor, căptușind pivnița, au fost dispuse în poziție verticală și într-o succesiune regulată blăni (cu lățimea de 0,25 m și grosimea de 0,03 m) legate la intervale regulate prin cununi orizontale ce contribuiau la închegarea construcției. Pereții casei erau lipiți cu un strat de argilă amestecată cu pleavă, urme de lipitură purtînd amprente ale scindurilor fiind descoperite în umplutura pivniței. Podina a fost realizată prin nivelarea fundului gropii cu un strat de pămînt brun închis cu pigmenți de argilă, bine bătătorit, în grosime de circa 0,20 m, acțiune ce-a avut drept rezultat îngroparea tălpilor. Girliciul avea pereții căptușiți tot cu blăni dipuse în poziție verticală și încastrate în pămînt, în condițiile în care aici tălpile absentează. Un mic prag de lemn delimitează pivnița de girlici, panta acestuia fiind și ea amenajată cu un strat de pămînt bine bătătorit.

Absența la nivelul podinei a urmelor unui sistem de încălzire — fie el vatră deschisă, cuptor sau chiar soclul unei eventuale sobe fără cahle — ne obligă să interpretăm complexul descoperit drept pivniță a unei locuințe a cărei încăpere sau încăperi se aflau plasate la un nivel superior acesteia. În cuprinsul locuinței propriu-zise sistemul de încălzire, în modul în care se va fi prezentat — oricum focul trebuie să fi fost bine izolat într-o sobă simplă, fără cahle —, putea să fie dispus în colțul său de sud-vest, ipoteză sugerată de existența în această zonă — la nivelul pivniței — a unui stîlp, încastrat în pămînt, al cărui rol trebuie să fi fost acela de a susține planșeul acolo unde se exercita o sarcină suplimentară reprezentată tocmai de amenajarea bănuită.

Umplutura pivniței este reprezentată de un prim strat (gros de 0,20 m) compus din chirpic ars, provenind din pereți, dar și o lipitură mai groasă aparținînd sistemului de încălzire, cenușă — ce rezultă în bună măsură de la acoperișul de paic —, fragmente de scindură, birne și stîlpi carbonizați, materiale ce suprapun nemijlocit podina. În rest, pînă la cota de umplere totală a gropii pivniței apar două straturi: unul de argilă, altul brun, ambele cu urme de cărbune și chirpic ars în compoziție. Explicația acestei situații credem că rezidă în încercările de recuperare a diferitelor obiecte surprinse de incendiu și prăbușite în pivniță odată cu elementele de construcție, cit și în acțiunile de nivelare a terenului. În acest scop, suprafața pivniței a fost degajată de o bună parte din resturile provocate de incendiu, pînă aproape de podină, umplerea din nou realizîndu-se metodic,

prin aducerea unui pământ mai mult sau mai puțin curat. Pe seama acțiunii de recuperare poate fi pusă și cantitatea mică de materiale surprinse în acest complex.

După cum s-a mai arătat, *L₁ își încetează perioada de funcționare* ca urmare a unui puternic incendiu ce mistuie întreaga construcție. Un gros de argint, emis între anii 1346 și 1351 de către Ludovic I de Anjou ⁶, descoperit pe talpa ce separă pivnița de girlici, precum și materialul ceramic aflat la nivelul podinei ne îngăduie să plasăm acest eveniment *la începutul celei de-a doua jumătăți a secolului al XIV-lea*.

Cît privește *momentul edificării* acestei locuințe, credem că nu greșim fixându-l *spre mijlocul primei jumătăți a secolului al XIV-lea*, deci într-o epocă anterioară întemeierii statului feudal de sine stătător Moldova.

Odată prezentat complexul descoperit, nu ni se pare a fi de prisos încercarea de a preciza apropierea sau deosebirea ce se pot stabili între tehnica de construcție a acestuia și cea a altor clădiri cercetate din Moldova, avînd în vedere în primul rînd detaliile de construcție ale unor locuințe cu pivniță, din secolele XIV—XV, cu scheletul din lemn dispus pe tălpi îngropate și cu pereții căptușiți cu blăni. Pentru prima jumătate a secolului al XIV-lea singura analogie cunoscută în momentul de față la răsărit de Carpați se găsește tot în cuprinsul așezării de la Baia și constă dintr-o locuință descoperită în sectorul „Parc” ⁷, la vest de biserica catolică și în apropierea locuinței noastre, motiv pentru care putem aprecia că incendiul ce a afectat ambele complexe și o bună parte din așezare este unul și același. Spre deosebire de Baia, în alte așezări din prima jumătate a secolului al XIV-lea, complexele de locuire descoperite constau din bordeie sau foarte rudimentare locuințe de suprafață, caracteristice așezărilor de evident caracter rural.

Este cazul descoperirilor de la Lunca Dorohoi ⁸, Hudum — Botoșani ⁹, Băiceni ¹⁰ etc., unde sînt întîlnite în exclusivitate bordeie de plan rectangular, cu sau fără urme de pari plasați în colțurile gropilor, girlici sau loc pentru vatră.

În a doua jumătate a secolului al XIV-lea, la Suceava se va ridica o construcție deosebită prin amploarea programului său: de dimensiuni apreciabile, prevăzută cu o pivniță mare, a cărei structură lemnoasă solidă presupune o dezvoltare corespunzătoare a încăperilor de locuit ale parterului. Existența unor amenajări speciale ce vîzau un grad deosebit de confort, precum o sobă de cahle — cea mai veche prezență de acest gen în teritoriul est-carpatic —, țineau de funcția ce se apreciază a fi avut-o această construcție și anume cea de palat princiar, ridicat în vremea lui Petru I, în cuprinsul ansamblului Curții domnești, „prima dintre lucrările

⁶ Identificarea monedei o datorăm cercetătoarei Elena Isăcescu, căreia îi aducem mulțumirile noastre și cu acest prilej.

⁷ Dezafectarea acesteia s-a produs tot ca urmare a unui incendiu petrecut la mijlocul secolului al XIV-lea, așa după cum indică monedele descoperite pe podină sau în umplutură: 5 groși de argint de la Ludovic de Anjou (1346—1351) și un dinar de argint (1358—1361) (cf. V. Neamțu, E. Neamțu și Stela Cheptea, *Considerații privind unele implicații ale procesului de urbanizare* ...).

⁸ Dan Teodor, E. Neamțu, V. Spinel, ArhMold, 6, 1969, p. 190.

⁹ V. Spinel, R. Popovici-Baltă, *Din trecutul județului Botoșani*, Botoșani, 1974, p. 118.

¹⁰ R. Popovici-Baltă, ArhMold, 8, 1975, p. 293 și urm.

ce trebuiau să marcheze prezența domniei la Suceava¹¹. Avînd în vedere funcția complexului de la Suceva, precum și epoca ceva mai tîrzie în care a fost realizat, apare mai pregnant importanța *locuințelor cu pivniță și structură de lemn* existente la Baia în prima jumătate a secolului al XIV-lea. Acest gen de construcții, *rod al activității unor meșteri specializați* în domeniul prelucrării lemnului — fapt ce trebuie subliniat încă de pe acum —, prezent încă de timpuriu la Baia și apoi în cuprinsul reședinței domnești de la Suceava din a doua jumătate a veacului al XIV-lea, va deveni frecvent în peisajul urban al secolului al XV-lea, constituind apanajul unei anumite categorii de beneficiari. Pentru a sublinia această împrejurare ne mulțumim a menționa descoperirile de la Vaslui¹² și cele din diferite puncte ale Sucevei. Astfel, pe platoul din fața Cetății de scaun s-au descoperit pivnițele a două construcții de mari dimensiuni, dintre care prima dispunea de două girliciuri¹³, iar cea de-a doua, legată de necesitățile domniei, conținea în umplutura sa piesele unei sobe cu totul remarcabile¹⁴. La Șipot a fost dezvelit un complex de trei pivnițe¹⁵, două dintre acestea beneficiind de girliciuri cu unul dintre pereți aflați în prelungirea laturii lungi. În vecinătatea Curții domnești au mai fost cercetate patru pivnițe, aparținînd de asemenea unor locuințe¹⁶. O descoperire de dată recentă de pe actuala stradă Petru Rareș, ne-a pus în fața urmelor unei locuințe cu pivniță în a cărei umplutură s-au găsit cahle ce constituie deosebite realizări în acest domeniu¹⁷.

În ceea ce privește tehnica de construcție, făcînd parte din categoria locuințelor cu pivniță realizată dintr-un schelet de lemn pe tălpi îngropate și cu pereții căptușiți cu lemn, L₁ prezintă asemănări cu cele mai sus amintite, dar și o particularitate ce se referă la modul în care sînt căptușiți pereții pivniței. În toate cazurile cunoscute, aceștia sînt realizați din blăni dispuse în cununi orizontale, spre deosebire de locuința de la Baia, unde dispoziția blănilor este verticală.

Din cele prezentate mai sus, reiese că Baia primei jumătăți a secolului al XIV-lea cunoaște un tip de locuință ce va deveni frecvent abia în veacul al XV-lea, constituind atributul unei anumite categorii de beneficiari: domnia, înalta feudalitate sau elementele înstărite din mediul urban. Această realitate arheologică demonstrează prezența la Baia, încă de pe acum (prima jumătate a secolului al XIV-lea), a unor *meșteri specializați în domeniul prelucrării lemnului*, în măsură să realizeze, la solicitările unor comanditari înstrăiți, locuințe cu un program mai amplu și cu un confort deosebit, împrejurare ce ilustrează existența acelor trăsături specifice meșteșugului constructiv prezente într-o *azezare aflată într-un stadiu avansat de urbanizare*, chiar dacă nu dobîndise toate atributele orașului deplin format. O altă activitate, ce ne ajută să deslușim mai bine

¹¹ Lucian Chîțescu, Cercetări arheologice, București, 1, 1975, p. 245—259; M.D. Matel și Emil I. Emandi, Suceava, 4, 1977, p. 115.

¹² Al. Andronic, I. Ionță, Fl. Banu, Materiale, 8, 1962, p. 797 și urm.

¹³ Trifu Martînoviici și Șt. Olteanu, Materiale, 5, 1959, p. 599 și urm. și 6, 1959, p. 679 și urm.

¹⁴ Radu Popa, SCIVA, 20, 1969, 1, p. 43—67.

¹⁵ M. D. Matel și colab., Materiale, 8, 1962, p. 741—761.

¹⁶ Gh. Diaconu, SMIM, 1, 1956, p. 270—272.

¹⁷ M. D. Matel și Emil I. Emandi, SCIVA, 28, 1977, 4, p. 554—575.

caracterul așezării în această epocă, se referă la producția ceramică aflată și ea pe o înaltă treaptă de specializare, așa după cum ne sugerează analiza materialului ceramic aflat în L_1 .

Încă de la bun început se constată existența a trei categorii ceramice, clasificarea ținând cont de criteriul provenienței, și anume: 1) una aparținând populației autohtone, rezultat al prelucrării binecunoscutului lut de calitate superioară de care dispunea ținutul Băii¹⁸; 2) aceea datorată elementului colonist; 3) și în sfârșit cea provenită de pe urma importului.

1) Categoria *ceramică de proveniență locală* se remarcă printr-o serie de caracteristici ce îi conferă o notă aparte în cadrul ceramicii existente în aceeași vreme în restul Moldovei. Realizată dintr-o pastă de bună calitate, omogenă, dispunând astfel de un grad ridicat de plasticitate, ea poate fi împărțită în câteva grupe în funcție de calitatea pastei și granulația degresantului: a) cea obținută dintr-o argilă bine aleasă, degresată cu nisip fin, aspectul general al pereților fiind ușor catifelat; b) cea care folosește aceeași pastă bine aleasă, nisipul cu granulație medie ca degresant conferind pereților un aspect ușor aspru, dar uniform; c) într-o proporție foarte mică întâlnim o grupă ceramică realizată dintr-o pastă degresată cu nisip cu o granulație medie, insuficient de bine frământată și ca urmare cu porozități în spărtură.

Arderea este efectuată în mediu oxidant și întotdeauna completă, fapt ce conferă pereților vaselor o culoare roșie sau castaniu-gălbui.

În ceea ce privește tehnica de lucru, apare ca predominantă folosirea roții cu turație rapidă, deși — într-o mai mică măsură — se întâlnesc și vase modelate la o roată cu turație medie.

Deși nu s-a reușit întregirea decât a unui singur vas, s-au putut stabili totuși principalele forme ceramice existente în cuprinsul complexului cercetat. Astfel, forma predominantă este reprezentată de *oala-borcan*, cu corpul alungit, piriform sau ceva mai bombat, în acest ultim caz dimensiunile fiind mai reduse. Limita superioară a acestora cunoaște o profilatură simplă, putând fi distinse două tipuri:

— buză înaltă, dreaptă (fig. 3/1,2) sau ușor arcuită (fig. 3/4-6), cu grosimea aproximativ egală cu cea a pereților vasului, răsfrîntă spre exterior, cu muchia ușor rotunjită (fig. 3/1), teșită oblic spre exterior (fig. 3/2-3) sau prezentînd uneori o slabă șanțuire mediană (fig. 3/4-6). Gîtul este în general scund și arcuit, iar umărul oblic. Această profilatură simplă este întâlnită încă din secolul al XII-lea în nivelurile arheologice de la Hlincea¹⁹ sau în cele de la sfîrșitul secolului al XIII-lea și începutul celui de al XIV-lea de la Lunca Dorohoi²⁰, Bitca Doamnei, Curtea dom-

¹⁸ Șt. Olteanu, SMIM, 3, 1959, p. 172 (cf. N. Iorga, *Documente românești din arhivele Bistriței*, I, București, p. LXVIII).

¹⁹ M. Petrescu-Dîmbovița și colab., SCIV, 4, 1953, p. 316—323, fig. 5/1 și 8/2; idem., SCIV, 5, 1954, 1—2, p. 241, fig. 4/4.

²⁰ Dan Gh. Teodor, E. Neamțu și V. Spînel, *op. cit.*, fig. 7/9—12.

nească din Piatra Neamț²¹, Brășăuți²², Dărmănești — Piatra Neamț²³ Suceava²⁴, Liteni²⁵, Horodnic²⁶ Rădăuți²⁷ etc ;

— buza scundă, arcuită și răsfrântă mult spre exterior, cu muchia subțiată, iar gîtul scund și ușor îngroșat față de pereți (fig. 3/7). Materiale cu o profilatură asemănătoare sînt prezente din secolul al XIII-lea la Hlincea²⁸, Bitca Doamnei²⁹ și Rădăuți³⁰, precum și în prima jumătate a veacului al XIV-lea la Lunca Dorohoi³¹, Scheia-Suceava³² și Horodnic³³.

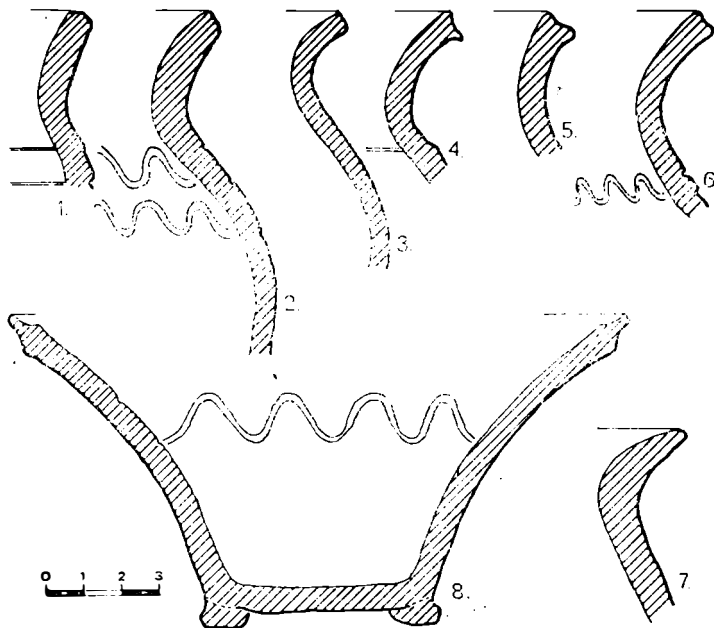

Fig. 3. Profile ceramice din prima jumătate a secolului al XIV-lea.

Decorul este prezent sub forma liniei în val, simplă sau dublă, incizată pe umărul sau la partea superioară a corpului vasului, cu meandrele mai mult sau mai puțin înalte, destul de strinse, și înclinate ușor spre stînga (fig. 3/2,6). Apar, de asemenea, incizii paralele dispuse tot la partea

²¹ Materiale aflate în depozitul Muzeului de arheologie din Piatra Neamț și consultate prin bunăvoința colegului Virgil Mihăilescu-Blrlița.

²² Victor Spinei și Dan Monah, *Materiale*, 10, 1973, p. 264.

²³ Victor Spinei, *MemAntiq.*, 1, 1969, p. 220—221, fig. 3/1.

²⁴ SCIV, 5, 1954, 1—2, p. 312, fig. 47; SCIV, 6, 1955, 3—4, p. 800, fig. 40; Elena Busuioc, *Ceramica de uz comun, nesmălțuită, din Moldova*, București, 1975, fig. 1/VII (10), 2/11, 12, 3/1; M. D. Matei, SCIVA, 29, 1978, 4, fig. 2/1,2.

²⁵ M. D. Matei, Emil I. Emandi, Suceava, 1978, p. 228, fig. 2/1,2.

²⁶ Lia Bătrîna și Adrian Bătrîna, Suceava, 1978, p. 164, fig. 2/3,6.

²⁷ Cercetări inedite, datorate autorilor.

²⁸ M. Petrescu-Dîmbovița și colab., SCIV, 4, 1953, fig. 1/7.

²⁹ C. Scorpan, *Dacia*, N. S., 9, 1965, p. 444, fig. 4/11, 19.

³⁰ Vezi nota 27.

³¹ Dan Gh. Teodor, E. Neamțu și V. Spinei, *op. cit.*, fig. 7/8.

³² SCIV, 5, 1954, 1—2, p. 312.

³³ Lia Bătrîna și Adrian Bătrîna, *op. cit.*, fig. 2/1.

superioară a corpului (fig. 3/1,4). De menționat că absența alveolelor sau a creștăturilor aplicate pe muchia buzei — frecvente în cuprinsul ceramicii din prima jumătate a secolului al XIV-lea din nordul Moldovei ³⁴ — conferă o notă particulară ceramicii de la Baia din această epocă.

Altă categorie este reprezentată de vasele de dimensiuni mai mari destinate, în mod sigur, păstrării proviziilor. Deși fragmentele păstrate nu conțin elemente de profilatură, se pot opera unele aprecieri de ordin general, dar și particular. Astfel, se constată că fragmentele au aparținut unui număr de trei vase, dintre care două sînt modelate dintr-o pastă fină, iar ultimul dintr-una ceva mai aspră, cu grosimea pereților variind între 0,7—1,2 cm, toate lucrate la o roată cu turația rapidă și arse în mediu semioxident.

O ultimă formă este ilustrată de un vas *tronconic* ce trezește un interes deosebit, dacă ținem cont de prezența sa atît de timpurie. Cu înălțimea de 8,3 cm, diametrul bazei de 6,8 cm și cel al gurii de 16,4 cm, vasul are pereții oblici și ușor răsfrinți în jumătatea superioară. Buza este mult subțiată și rotunjită. Într-un mod aparte este rezolvată limita inferioară a vasului și anume prin aplicarea unui colăcel pe circumferința fundului și netezirea sa la exterior, realizîndu-se astfel un scund picior inelar ce aparent face corp comun cu pereții vasului (fig. 3/8). Decorul este plasat la interior, fiind reprezentat de o linie în val, cu meandrele largi, incizată în zona mediană. Așa după cum se prezintă acest tip de vas, nu poate fi considerat decît o formă timpurie de strachină, stîngaci modelată, dacă ne gîndim în mod special la piciorul inelar. Nu este exclus ca unui exemplar întrucîtva similar să-i aparțină și un fragment descoperit mai demult la Suceava, într-un nivel premușatin ³⁵. Deși fragmentul a fost socotit ca aparținînd unui capac, produs cu totul incidental pentru acea vreme ³⁶, nu ni se pare imposibilă atribuirea sa unei străchini, ținînd cont de curbura corpului care sugerează, mai degrabă, încheierea vasului printr-un picior inelar decît printr-un buton de prindere. Dar oricum ar sta lucrurile cu acest fragment, cel de la Baia constituie o formă clară ce obligă la reconsiderarea unor opinii — exprimate anterior cu privire la apariția strachinei ³⁷ — la baza cărora au stat doar datele furnizate de descoperirile de la Suceava. În acest sens, credem că *poate fi acceptată existența sa*, în anumite centre — precum Baia, Suceava —, în care olăritul se afirma deja ca o activitate meșteșugărească pe deplin încheiată, *cu puțin înainte de mijlocul secolului al XIV-lea*, deci mult mai timpuriu decît s-a apreciat, făcînd parte din vesela ce nu putea lipsi la această dată din așezările aminate.

Studiul acestei prime categorii ceramice ne-a prilejuit o serie de constatări ce ne îngăduie să definim, mai bine decît pînă acum, stadiul cel va fi atins producția ceramică în acest centru în cel de-al doilea sfert al veacului al XIV-lea. Dacă în alte așezări contemporane din nordul Moldovei ceramica este deținătoarea unor puternice trăsături arhaice sub

³⁴ Elena Busuloc, *op. cit.*, p. 25.

³⁵ *Ibidem*, fig. 13/2.

³⁶ *Ibidem*, p. 30.

³⁷ Cu prudența cuvenită, determinată de stadiul cercetărilor, se apreciază că strachina nu se documentează în ceramica locală înainte de începutul secolului al XV-lea, apariția ei fiind „concomitentă cu primele dovezi ale producerii ceramicii smălțuite în cuprinsul căreia o largă răspîndire o are tocmai această formă de vas” (vezi la Elena Busuloc, *op. cit.*, p. 52).

aspect tehnic, tipologic și al decorului ³⁸, cea produsă la Baia prezintă unele caracteristici ce îi conferă o poziție aparte, dar, după cum vom vedea, nu singulară. Calitatea superioară a pastei, obținută din lut bine ales, degresată cu un procentaj optim de nisip cu granulație fină sau medie, arderea completă în mediu oxidant sau semioxidant, precum și folosirea cu precădere a roții rapide ³⁹, și numai arareori a celei cu turație medie, constituie tot atâtea caracteristici ce vorbesc despre o perfecționare a procedeelor tehnice, marcind începuturile închegării unei producții de caracter specializat într-o așezare ce pășise hotărît pe calea urbanizării.

Dar, Baia nu constituie o excepție în această privință, cercetări de dată recentă stabilind că „Suceava, încă din prima jumătate a secolului al XIV-lea, se constituise într-o unitate economico-socială, prezentind trăsături de așezare urbană, fie și incipiente” ⁴⁰ în condițiile situării ei într-o „zonă cu un coeficient demografic ridicat” ⁴¹. Materialul ceramic descoperit în nivelul premușatin din cuprinsul Curții domnești a probat că și în această așezare roata rapidă devenise larg răspândită, caracteristicile tehnico-stilistice ale ceramicii de uz comun fiind acelea ale producției meșteșugărești ⁴².

Aceste realități ne relevă existența la răsărit de Carpați a unei categorii aparte de așezări ce se detașează, încă din prima jumătate a veacului al XIV-lea, de restul satelor printr-o activitate de producție curentă și specializată, împrejurare ce le conferă deja caracterul unor orașe aflate într-un stadiu cel puțin incipient. În rîndul acestora, în afară de Suceava și Baia, se cuvine a fi menționat și Siretul, așezare în cuprinsul căreia cercetările arheologice din ultimii ani au putut scoate în evidență dovezile unei producții materiale de un nivel ridicat ⁴³.

2) Cea de-a doua categorie ceramică este reprezentată doar de un fragment din partea superioară a unei *căni cu gura trilobată, executată dintr-o pastă foarte fină, cenușie*. Atribuită unor grupuri de coloniști germani stabiliți în Moldova, această specie ceramică a constituit obiectul unor studii speciale, în care aprecierile se fac îndeosebi pe baza unor materiale descoperite la Suceava, Roman și Siret ⁴⁴. De fiecare dată, pe bună dreptate, s-a considerat că prezența ei în cuprinsul unor așezări și la un anumit moment presupune realități de ordin istoric ce nu pot fi ocolite. Dacă pentru Suceava se opinează că ceramica cenușie nelocală putea fi cunoscută de olarii suceveni chiar înainte de stabilirea purtătorilor ei în cuprinsul așezării (prezența elementului alogen fiind admisă la Suceava odată cu deceniul al nouălea al secolului al XIV-lea ⁴⁵), ca urmare a pro-

³⁸ *Ibidem*, p. 14.

³⁹ Cercetătorii leșeni menționează o categorie ceramică locală lucrată la roata rapidă în cuprinsul unui complex (L₂) — descoperit în sectorul „Parc” — contemporan cu cel prezentat de noi (cf. V. Neamțu, E. Neamțu și Stela Chepte, *op. cit.*).

⁴⁰ M. D. Matei, *op. cit.*, p. 551.

⁴¹ *Idem*, SCIVA, 28, 1977, 1, p. 81.

⁴² *Ibidem*, 29, 1978, 4, p. 551.

⁴³ Al. Rădulescu, Dacia, N. S., 16, 1972, p. 225—242.

⁴⁴ Mircea D. Matei, *Contribuții arheologice la istoria orașului Suceava*, București, 1963, p. 131—160; Lucian Chițescu, SCIV, 15, 1964, 3; Mircea D. Matei, Lucian Chițescu, SMIM, 1, 1968; Al. Rădulescu, *op. cit.*; Elena Busuioc, *op. cit.*, p. 33—34.

⁴⁵ M. D. Matei, SCIVA, 29, 1978, 4, p. 552.

ducerii și răspîndirii sale din Siretul învecinat⁴⁶, existența acesteia la mijlocul secolului al XIV-lea la Siret și la Roman în ultimul sfert al veacului amintit este legată de prezența în aceste momente a unei populații străine, de origine germană: negustori, meșteșugari și chiar mercenari aflați în slujba domniei, menționați și pe cale documentară⁴⁷. Ulterior, această categorie ceramică devine cunoscută și olarilor autohtoni, aceștia reușind să o producă într-un mod identic sau cel puțin asemănător⁴⁸, motiv pentru care nu se mai pot face atribuiri de natură etnică.

Cit privește Baia, absența unor mărturii probante a prezenței ceramicii fine cenușii în nivelul aparținînd primei jumătăți a secolului al XIV-lea a determinat opinia că elementul de colonizare nu poate fi admis decît în a doua jumătate, mai precis în deceniul al nouălea, al secolului al XIV-lea⁴⁹.

Dar, iată că recente descoperiri reușesc să pună în evidență tocmai aici existența mai timpurie (prima jumătate a secolului al XIV-lea) a speciei ceramice fine cenușii (surprinsă într-un complex închis și datat cu monedă), motiv pentru care credem că *se poate vorbi, cel puțin din al doilea sfert al veacului al XIV-lea, de începuturile unui proces de penetrare a coloniștilor de origine germană în cuprinsul acestei așezări, element ce va fi influențat comunitatea românească de la Baia.*

3) În sfîrșit, o ultimă categorie ceramică este reprezentată de un *fragment din corpul unui vas smălțuit* de factură bizantină, de culoare verde, cu irizații albastrii⁵⁰, prezență ce nu poate fi pusă decît pe socoteala schimburilor comerciale facilitate de apariția (înainte de 1339)⁵¹ a marelui drum comercial ce lega nordul Mării Negre de Polonia și de apropierea căruia așezarea de la Baia va beneficia în suficientă măsură.

Sintetizînd principalele date arheologice obținute, constatăm că peisajul cultural al așezării de la Baia, din unghiul realizărilor pe planul meșteșugului constructiv, începe să poată fi schițat pentru prima jumătate a secolului al XIV-lea. Dacă pentru această epocă, celelalte așezări cercetate ne-au oferit imaginea unor bordeie sau foarte rudimentare locuințe de suprafață de evident caracter rural, cea de la Baia ne pune în fața unor realizări ce credem că nu exagerăm socotindu-le ca fiind remarcabile pentru mediul românesc est-carpatic în care chiar de pe acum se dezvoltă o înfloritoare civilizație a lemnului în domeniul construcțiilor. Această realitate ilustrează un mod de viață care, departe de a mai fi modest, constituie apanajul unui personaj, sau chiar a unei colectivități, ce cunoaște și beneficiază de avantajele oferite de o așezare ce pășea hotărît pe calea urbanizării. Dar, măsura cîștigurilor obținute de așezare în domeniul culturii materiale la această dată ne este oferită și de progresele evidente obținute de producția locală de ceramică. Utilizarea cu precădere a roții rapide, caracteristicile tehnico-stilistice ale ceramicii specifice producției

⁴⁶ M. D. Matei, Emil I. Emandi, Suceava, 4, 1977, p. 108, nota 8.

⁴⁷ Lucian Chițescu, *op. cit.*; Al. Rădulescu, *op. cit.*, p. 240.

⁴⁸ *Ibidem.*

⁴⁹ V. Neamțu, E. Neamțu și Stela Cheptea, *op. cit.*

⁵⁰ Fragmente ceramice de import, de factură bizantină, au fost descoperite și semnalate de cercetătorii leșeni într-o locuință contemporană cu cea prezentată de noi (cf. *ibidem*).

⁵¹ Ștefan Ștefănescu, Studii. Revista de istorie, 12, 1959, 6, p. 47.

meșteșugărești sînt tot atîtea trăsături definitorii pentru o așezare aflată într-un stadiu avansat de urbanizare. Pe de altă parte, prezența unei ceramici de factură bizantină ne sugerează — în afara unor legături comerciale — imaginea unei comunități umane ce dispune de posibilități materiale suficiente pentru a-și procura produse de lux și manifestă, totodată, permeabilitate față de acest gen de articole.

Cît privește rolul ce-l va fi avut așezarea în epoca anterioară întemeierii statului feudal de sine stătător, în general se admite că în cuprinsul său va fi rezidat un voievod ce-și va fi exercitat autoritatea asupra unei unități politice — voievodat — constituită cel puțin din partea de sus a văii Moldovei și a cărui importanță a fost de prim ordin în epoca de unificare a formațiunilor politice de pe celelalte văi (a Bistriței, Sucevei sau Siretului) ⁵². În aceste aprecieri s-a ținut cont în principal de calificativul (*capitalis civitatis terrae Moldaviensis*) ⁵³ cuprins în legenda sigiliului realizat la începutul secolului al XV-lea, cît și de caracterizarea („*Mulda ein Hauptstadt muldener Land*”) ⁵⁴ din textul unei cronici terminate la începutul secolului al XVI-lea, ambele formulări fiind considerate drept o amintire a vremurilor cînd aici sălășluia un voievod ⁵⁵.

Deși nu s-au descoperit încă urme ale unei reședințe feudale sau ale unei fortificații — cum este cazul celei din prima jumătate a secolului al XIV-lea de la Suceava ⁵⁶ —, socotim, luînd în considerare nivelul de dezvoltare al așezării, cît și densitatea demografică din zona înconjurătoare în această epocă, că *Baia a putut constitui centrul unei importante formațiuni politice de tip feudal din prima jumătate a veacului al XIV-lea*, cu un rol deosebit în cadrul evenimentelor tumultuoase pe care le cunoaște Moldova la mijlocul secolului amintit și care vor conduce la obținerea independenței sale.

În sfîrșit, pentru a preciza cadrul istoric general în care trebuie plasată discuția referitoare la momentul distrugerii prin foc a așezării de la Baia vom încerca o raportare a acestuia la evenimentele pe care le-a cunoscut teritoriul de la răsărit de Carpați la mijlocul veacului al XIV-lea. Din interpretarea materialului numismatic surprins pe podina locuinței rezultă că momentul defecției poate fi plasat la o dată ulterioară anului 1351. În aceste condiții ni se pare a nu greși dacă apreciem că Baia a avut de suferit de pe urma unor întîmplări petrecute în cursul deceniului șase al veacului al XIV-lea. Parcurgînd evenimentele prin care a trecut Moldova în deceniul amintit, ne rețin în mod special atenția cele desfășurate în 1359, an în care cronica anonimă menționează că „a venit Dragoș voievod din Țara Ungurească, din Maramureș” ⁵⁷. Pe bună dreptate ultimii cercetători au apreciat că această știre se referă la o

⁵² P. P. Panaltescu, *Interpretări românești*, București, 1947, p. 103; C. Clhodaru, SCȘIașl. istorie, 11, 1960, 1, p. 64; N. Grigoraș, SCȘIașl. istorie, 1970, 1, p. 88—90; Ștefan S. Gorovei, *Dragoș și Bogdan*, București, 1973, p. 86; V. Neamțu, E. Neamțu și Stela Cheptea, *op. cit.*

⁵³ E. Vîrtosu, *Din sigilografia Moldovei și a Țării Românești*, în DIR, *Introducere*, II, București, 1956, p. 463.

⁵⁴ *Cronica moldo-germană*, în *Cronicle slavo-române din sec. XV—XVI*, publicate de I. Bogdan, ed. P. P. Panaltescu, București, 1959, p. 29.

⁵⁵ V. Neamțu, E. Neamțu și Stela Cheptea, *op. cit.*

⁵⁶ M. D. Matei, SCIVA, 28, 1977, 1, p. 86; idem, SCIVA, 29, 1978, 4, p. 553, nota 29.

⁵⁷ *Croniclele slavo-române ...*, p. 14.

expediție condusă de Dragoș din Giulești ⁵⁸ (și nu cel din Bedeu), cel răsplătit împreună cu fiii săi Giula și Ladislau — potrivit documentului din 20 martie 1360 — de către Ludovic cel Mare, pentru serviciile aduse „specialiter autem in restauratione terre nostre Moldauanae” ⁵⁹. Deși documentul nu dă amănunte cu privire la cauzele ce au determinat expediția din Moldova și evenimentele petrecute, mențiunea că Dragoș din Giulești a readus pe calea credinței față de rege „plures Olachos rebellantes, a via debite fidelitatis deviantes” ⁶⁰, a permis opinia, căreia ne alăturăm și noi, că este vorba de o *răscoală a românilor de la răsărit de Carpați petrecută în 1359* ⁶¹, români ce încearcă să se elibereze de sub suzeranitatea maghiară. Precizarea că „mulți români răzvrățiți” erau „rătăciți din calea credinței datorate” ni se pare deosebit de semnificativă, definind caracterul larg al revoltei românilor din Moldova conduși de feudații locali. *În fruntea acestora credem că s-a aflat formațiunea politică de pe valea Moldovei*, polarizând forțele locale antimaghiare. Rolul important îndeplinit de formațiunea politică amintită, ce-și avea sediul la Baia — victimă a represaliilor și acțiunilor de „restaurare” întreprinse de Dragoș din Giulești —, în contextul luptelor pentru cucerirea independenței teritoriului est-carpatic, va avea un ecou îndepărtat, fiind consemnat de memoria istorică ce va atribui așezării funcția de primă capitală a Moldovei. Această primă mare acțiune de răzvrătire și acei „olachi rebellantes” vor deschide drumul lui Bogdan spre Moldova constituind un sprijin în acțiunea de întemeiere a noului stat românesc de la răsărit de Carpați.

CONTRIBUTIONS ARCHÉOLOGIQUES AU SUJET DE L'ÉTABLISSEMENT DE BAIJA DURANT LA PÉRIODE QUI A PRÉCÉDÉ LA FONDATION DE L'ÉTAT FÉODAL DE MOLDAVIE

RÉSUMÉ

Les recherches archéologiques entreprises par la Direction du patrimoine culturel national à Baia (dép. de Suceava), dans la zone des ruines de l'église catholique, ont abouti à la découverte d'un certain nombre d'ensembles appartenant aux XIVe—XVIe siècles, parmi lesquels une habitation (L₁) — décrite dans le présent article — dont les restes ont été interceptés dans la surface occupée par la tour de clocher. Les observa-

⁵⁸ C. Cihodaru, *op. cit.*, 78; Aurelian Sacerdoțeanu, *Romanoslavica*, 11, 1965, p. 225; Ștefan S. Gorovei, *AnInstIași*, 10, 1973, p. 111.

⁵⁹ DRH, D, I, p. 76.

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ Opinia că „românii răsculați” sînt moldoveni a fost exprimată de Ștefan Ștefănescu (Studii. *Revistă de istorie*, 12, 1959, 6, p. 51, nota 2), Aurelian Sacerdoțeanu (*op. cit.*, p. 223, nota 10) și mai recent de Ștefan S. Gorovei (*op. cit.*, p. 111 și în *Revista de istorie*, 32, 1979, 2, p. 345). O poziție aparte manifestă Radu Popa socotind că mai degrabă ar putea fi vorba de cnezi maramureșeni din partida lui Bogdan (în *Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea*, București, 1970, p. 246, nota 34).

tions effectuées ont établi que l'habitation L_1 faisait partie de la catégorie à cave en sous-sol sur plus de la moitié de sa hauteur. Le matériel céramique et numismatique extrait de la terre de remplissage assigne le moment de sa construction au milieu de la première moitié du XIVe siècle et celui de sa désaffectation à la sixième décennie du même siècle, à la suite d'un puissant incendie, conséquence des événements qui ont secoué la Moldavie à cette époque, à savoir la révolte, en 1359, des Roumains qui vivaient à l'est des Carpates, révolte dans laquelle un rôle de premier plan a sans doute été joué par l'établissement de Baia, ce qui lui vaudra de tomber victime des actions de « restauration » menées par Dragoș de Giulești au nom du royaume de Hongrie.

EXPLICATIONS DES FIGURES

Fig. 1. Plan de l'habitation L_1 de Baia (première moitié du XIVe siècle).

Fig. 2. a) Profil nord de S_3 : 1 argile jaune — sol vierge; 2 gravier; 3 terre brun foncé — humus médiéval; 4 remblai de terre brune et d'argile jaune — nivellement; 5 charbon; 6 argile violacée renfermant du gravier, des pigments de charbon et du torchis calciné — terre de remplissage postérieure à la désaffectation; 7 terre brun foncé renfermant des particules d'argile et des pigments de torchis calciné — remplissage postérieur à la désaffectation; 8 argile jaune; 9 argile et torchis calciné; 10 argile sablonneuse; 11 planche carbonisée; 12 poutre carbonisée.

b) Profil ouest de S_{3g}

Fig. 3. Profils céramiques de la première moitié du XIVe siècle.

